

თამარ ნამგლაძე

იდენტობის ფორმირების მეთოდები (ლ. ლაგინის „მოხუცი ხოტაბიჩის“ მიხედვით)

შესავალი

იდენტობის პოლიტიკა, მასთან დაკავშირებული მანიპულაციები და იდენტობის ფორმირებაზე მიმართული ზეგავლენის მეთოდები, ზოგადად, მნიშვნელოვანი საკვლევი საკითხია. ის განსაკუთრებულ აქტუალურობას იძენს, როდესაც იდენტობის ჩამოყალიბება გარკვეული იდეოლოგიების ფარგლებში მიმდინარეობს. ამ მხრივ საყურადღებოა ბავშვების მიმართ საბჭოთა კავშირის მიერ გატარებული იდენტობის პოლიტიკა, რომლის უმთავრეს მიზანს ახალი საბჭოთა ადამიანის – „კომოსოვიეტიკუსის“ ფორმირება წარმოადგენდა. ამ ასაკობრივი ჯგუფის შემთხვევაში კი საკმაოდ მარტივია ზეგავლენის მოხდენა, მით უმეტეს, თუკი ბავშვისთვის განსაკუთრებით საინტერესო ან მგრძნობიარე საკითხებია აქცენტირებული. ბავშვებისთვისა და მოზარდებისთვის განკუთვნილ მხატვრულ ლიტერატურაში ამ კუთხით ბევრი საინტერესო მაგალითია. მოცემულ სტატიაში განხილულია ლ. ლაგინის „მოხუცი ხოტაბიჩის“ ორი რედაქცია, სწორედ ზეგავლენის მეთოდების გამოკვეთის მიზნით; ასევე ხაზგასმულია განსხვავებები ორიგინალ და რედაქტირებულ ტექსტებს შორის. კვლევის თეორიულ ჩარჩოს წარმოადგენს სტრუქტურალიზმი, ხოლო მეთოდს – ნარატივის ანალიზი. კვლევის აქტუალურობას განსაზღვრავს ის ფაქტი, რომ მომავალი თაობის იდენტობის ფორმირება ყოველი საზოგადოებისთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი საკითხი და საზრუნავია.

ლ. ლაგინის ნაწარმოები „მოხუცი ხოტაბიჩი“ ერთი ჩვეულებრივი საბჭოთა ბიჭის, ვოლკა კოსტილკოვის ამბავს მოგვითხრობს, რომელიც შემთხვევით ჯინს – ხოტაბიჩს იპოვის, რის შემდეგაც მათი საოცარი თავგადასავლები იწყება. აარსებობს ნაწარმოების სამი რედაქცია: 1938 (ორიგინალი, ცალკე წიგნად დაიბეჭდა 1940 წელს), 1953 (პირველი რედაქცია) და 1955 წლების (რედაქტირებული და გავრცობილი ვერსია). მოცემული სტატია 1938 და 1955 წლის რედაქციებს შეეხება.¹ ზეგავლენის მეთოდებთან დაკავშირებით რედაქტირებული ვარიანტი ყველაზე მეტ ინფორმაციას

¹ კვლევისას გამოყენებული 1938 წლის რედაქტირებული ტექსტი არის 2014 წლის გამოცემა, ხოლო 1955 წლის რედაქცია – 1958 წლის გამოცემა.

გვაწვდის. სახეზეა როგორც პირდაპირი, ისე არაპირდაპირი, შეფარული მეთოდები, უფრო ხშირად კი, ემოციური ფონის შექმნა/გამძაფრება სიტუაციის ან მოვლენის გაზვიადებასთან ერთად და უარყოფითი თვისების/სიტუაციის საფუძვლად წარსულის წარმოჩენა. არაპირდაპირ, შეფარულ მეთოდებად შეიძლება მივიჩნიოთ: 1) გარკვეული მყარი უარყოფითი ან დადებითი ასოციაციების შექმნა; 2) კონკრეტული გზავნილების შემცველი ფრაზების „გაბნევა“ თხრობაში. აღსანიშნავია, რომ ზეგავლენის ეს ხერხები არა მხოლოდ ცალ-ცალკე, არამედ ერთად, კომბინაციაშიც საკმაოდ ხშირად გამოიყენება.

ზეგავლენის მეთოდები

ემოციური ფონი

პირველი, ყველაზე თვალსაჩინო მეთოდი გარკვეულ სიტუაციასთან ან კონტექსტთან დაკავშირებით ემოციური ფონის შექმნა/გამძაფრებაა. ბუნებრივია, ბავშვის იდენტობის ჩამოყალიბების პროცესზე ზემოქმედებისას ემოციურ ფონს დამატებითი მნიშვნელობა ენიჭება – ცალსახად და მკაფიოდ კარგის და ცუდის გაყოფა, თითოეულის შესაბამისი ემოციური მახასიათებლით უზრუნველყოფა ხელს უწყობს მათ შორის გარკვეული ურთიერთკავშირის დამყარებას. მაგალითად, როდესაც ჯინი – ხოტაბიჩი ვოლკას გაამდიდრებს და აღმოაჩენს რომ სიმდიდრე ბიჭისთვის მიუღებელია (იდეოლოგიური საფუძვლით), სთავაზობს ფული სხვაგვარად გამოიყენოს და მევახშე გახდეს. 1938 წლის ორიგინალში ვკითხულობთ შემდეგ ფრაზას: – *„მევახშე გავხდე! – აღშფოთებით წამოიძახა ვოლკამ. – პიონერი – და უცებ მევახშე! თუ იცი შენ, რომ ჩვენს ქვეყანაში უკვე დიდი ხანია აღარ არიან მევახშეები?!“* (Лагин 1938:94). ამის ნაცვლად, რედაქტირებულ გამოცემაში ვკითხულობთ: *„საბჭოთა ადამიანი – და უცებ მევახშე! და ვინ წავიდოდა მასთან, ვინდაც უეცრად გაჩენილიყო ასეთი სისხლისმწოველი? თუკი ჩვენს ადამიანს ფული სჭირდება, მას შეუძლია მიმართოს ურთიერთდახმარების საღაროს ან ამხანაგს ესესხოს. მევახშე კი – სისხლისმწოველი, პარაზიტი, საძაგელი ექს-პლუატატორია, აი ვინ არის! ექსპლუატატორები კი ჩვენს ქვეყანაში არ არიან და არც არასდროს იქნებიან. ბასტა! დალიეს ჩვენი სისხლი კაპიტალიზმისას!“* (Лагин 1955:134).

როგორც მოყვანილი ციტატებიდან ჩანს, 1955 წლის ვარიანტში მასშტაბები გაზრდილია, საქმე ეხება, ზოგადად, საბჭოთა ადამიანის სახეს და არამხოლოდ პიონერს, ანუ აზროვნება (და შესაბამისად – ზეგავლენა) ხდება უფრო დიდი

ერთეულებით, რასაც მოჰყვება ემოციურად საკმაოდ დატვირთული პასაჟი „საბაველ მევახშეებზე“. ზემოთ განხილულ ციტატაში ამ მხრივ რამდენიმე მნიშვნელოვანი აქცენტი დასმული: 1) რა საშინელებაა მევახშე და, ზოგადად, მევახშეობა; 2) საბჭოთა მოქალაქე არათუ თვითონ არ იქნება მევახშე, მასთან შეხებაც არ შეიძლება ჰქონდეს; 3) საბჭოთა მოქალაქეები თვითონვე ეხმარებიან ერთმანეთს გასაჭირის დროს; 4) კაპიტალიზმის დროს არსებობდნენ მევახშეები (კიდევ ერთხელ კაპიტალიზმის სიავის ხაზგასმა); 5) მევახშეებს უკვე ერთხელ (კაპიტალიზმის დროს) გაუწამებიათ ხალხი (სამაგიეროდ, საბჭოთა კავშირმა მოაშორა ხალხს ეს მწამებლები).

კიდევ ერთი მაგალითი, რომელიც ემოციური ფონის, როგორც ზეგავლენის მეთოდის, მნიშვნელობას ასახავს, ნაწარმოების მთავარი გმირების – ხოტაბინის, ვოლკასა და მისი მეგობრის (მეგობრების – ნაწარმოების ორიგინალ ტექსტში) იტალიაში მოგზაურობას აღწერს. ნაწარმოების ავტორისეულ ტექსტში ბიჭები თვითმფრინავით გამოიცილობენ, რომ იტალიაში არიან. *„უპირველეს ყოვლისა, ყურადღება! [...] ჯერ კიდევ უცნობია, სად მოვხვდით“* (Лагин 1938:187) – ამბობს ვოლკა, სანამ ის და მისი მეგობრები – ჟენია და სერიოჟა თავიანთ ადგილსამყოფელს გაარკვევენ. იგივე სიტუაცია რედაქტირებულ გამოცემაში შემდეგნაირადაა გადმოცემული: *„უპირველეს ყოვლისა, სიფრთხილე! და არ იღაყბოთ! [...] ჯერ კიდევ უცნობია, სად მოვხვდით. თვითმფრინავის მიხედვით განვსაზღვრავთ!– თქვა ჟენიამ“* (Лагин 1955:238). ამ წინადადებაში საყურადღებო განსხვავებაა – *„უპირველეს ყოვლისა, ყურადღება“* და *„უპირველეს ყოვლისა, სიფრთხილე“*. თუკი დავაკვირდებით, მეორე შემთხვევაში გამძაფრებულია საშიშროების შეგრძნება (მოწოდება სიფრთხილისაკენ), რაც კიდევ ერთხელ შეახსენებს მკითხველს, რომ საბჭოთა მოქალაქე ყოველთვის ფხიზლად უნდა იყოს და მტრის თავდასხმას ელოდოს, მით უმეტეს, რომ სიფრთხილისკენ მოწოდებას ემატება ფრაზა *„არ იღაყბოთ“*, რაც თავისთავად ცნობილ ლოზუნგთან და მტერთან ასოციაციაა. იქვე ჩანართია, რომ ჟენია ავიაციის ყველაზე კარგი მცოდნე იყო მთელ სკოლაში, ერთი შეხედვით არკვევდა, თუ რომელ ქვეყანას ეკუთვნოდა თვითმფრინავი და დაახლოებით 40 ამოსაცნობი ნიშანი იცოდა. ამ ჩანართის შემდეგ კი წერია, რომ თვითმფრინავი ამერიკულია, რადგან თეთრი ვარსკვლავი აქვს. ბიჭები დაასკვნიან, რომ, თუკი ამერიკული თვითმფრინავი ასე თავისუფლად დაფრინავს, ან საბერძნეთია ან იტალია. ანუ, რედაქტირებულ ვარიანტში, გარდა იმისა, რომ გამძაფრებულია

სიტუაცია და საფრთხის შემცველი გარემოს შეგრძნებაა შექმნილი, იმავდროულად კიდევ ერთხელ არის ხაზგასმული ამერიკის ნეგატიური სახე. ასევე, განსხვავებით ორიგინალისგან, რომელშიც აღწერილი ზღვის სანაპირო სავსეა ხალხით, რედაქტირებულ გამოცემაში მხოლოდ რამდენიმე ამერიკელი ოფიცერი და სამხედროა. ანუ იქმნება შთაბეჭდილება, თითქოს იტალია ამერიკის მიერაა „დაპყრობილი“. ამ მონაკვეთში ზეგავლენის მეთოდების კომბინაციაა – ერთდროულად გამოყენებულია ემოციური ფონი და მყარი ასოციაციის შექმნა (ამ შემთხვევაში ნეგატიური ამერიკასთან მიმართებით). ეს შეგრძნება სიუჟეტის მიხედვით უფრო და უფრო მძაფრდება. მაგალითად, ორიგინალში ბიჭები ადგილობრივთან საუბრის შემდეგ იგებენ, რომ მთელი ეს ხალხი უმუშევარია. საუბარიც მეტ-ნაკლებად ნეიტრალურად მთავრდება: – „წადი, წადი, აქედან დამეკარგე. ჩვენთან გენუაში ბიჭებს არ უყვართ, როდესაც მათ სულელური შეკითხვებით გადაეკიდებიან“ (Лагин 1938:189); რედაქტირებულში კი წერია: „განათქვენთან, ნეაპოლში მუშები არ არიან გაფიცულნი მთავრობისა და ამერიკელი ვირთხების წინააღმდეგ?“ (Лагин 1955:241), ხოლო შემდეგ: „იცი რა, წადი აქედან, სანამ საღ-საღამათი ხარ. [...] მოიცა, მოიცა! იქნებ, შენ მოვწონს ჩვენი მთავრობა და მათი ამერიკელი ბატონები? [...] – რას ამბობ! – აღშფოთდა ვოლკა – როგორ არ გრცხვენია, ასე რომ ამცირებ უცნობ ბიჭებს! მე ისინი უბრალოდ მძულს!“ (Лагин 1955:241). საბოლოოდ, ბიჭები ცემას მხოლოდ ხოტაბინის ჯადოქრობის საშუალებით გადაურჩებიან. ამ ყველაფრის შემდეგ, როცა მოხუცი ჯინი იტალიელის გაქრობას შესთავაზებს, უმნიშვნელოვანესია ვოლკას დამოკიდებულება: „აბა გაბედე! [...] ეს სრულიად შესანიშნავი ბიჭია! მის ადგილას მეც ზუსტად ასე მოვიქცეოდი“ (Лагин 1955:242).

ნაწარმოების რედაქტირებულ ვარიანტში, გარდა იმისა, რომ გაცილებით მეტი დაძაბულობაა შემოტანილი, გამოკვეთილია პატრიოტულ-იდეოლოგიური სულისკვეთება და მკაფიოდ ჩამოყალიბებულია მთავარი „მტერი“. გასათვალისწინებელია, რომ ამ ყველაფრის მთავარი მოქმედი გმირები ბიჭები, პიონერები არიან, რაც პირდაპირი ნიმუშია მკითხველთათვის, თუ როგორ უნდა იფიქრონ, მოიქცნენ, აღიქვან და შეაფასონ მსგავსი მოვლენები.

წარსული– უარყოფითის საფუძველი

კიდევ ერთი, ძალიან მოხერხებული მეთოდია უარყოფითი თვისება ან სიტუაცია აღიწეროს, ოღონდ მიხეზად დიდი ხნის (თუნდაც ზღაპრული) წარსული სახელდება. ამ მხრივ ძირითადად მოხუცი ხოტაბიჩი უშვებს „შეცდომებს“, ანუ გამოყენებულია შემოვლითი გზა, რომელიც, ერთი მხრივ, საბჭოთა ცხოვრების-თვის მიუღებელ ქცევებსა და ფასეულობებს ასახავს, ხოლო, მეორე მხრივ, პერსონაჟის გასამართლებლად საფუძველს ქმნის.

ნაწარმოებში რამდენჯერმე მეორდება აზრი, რომ საბჭოთა კავშირში სიღარიბე არ არის. ამ აზრის საჩვენებლად მოხერხებულადაა გამოყენებული ხოტაბიჩის ქცევა. როდესაც მოხუცი ჯინი შეცდომით ერთ-ერთი მოქალაქის წინაშე მუხლებზე დაეშვა, ეს მათხოვრობაში ჩაუთვალეს და მიუთითეს: *„სირცხვილია, მოქალაქე, მათხოვრობა ჩვენს დროში [...], თანაც რომ კარგადაა ჩაცმული“* (Лагин 1938:114). ასევე, როდესაც გაციებული ხოტაბიჩი გადაწყვეტს მოწყალება გაიღოს და მათხოვრებს ოქროს მონეტები დაურიგოს, ბიჭები მას შენიშნას მისცემენ და მიუთითებენ, რომ საბჭოთა კავშირში დიდი ხანია ღარიბები აღარ არიან და ვისთვის აპირებს ფულის დარიგებას, მის ფულს მხოლოდ თაღლითები დაიტაცებენ. რედაქტირებულ ვარიანტში ერთი წინადადებაა შეცვლილი – *„ჩვენთან ღარიბები სად ნახე?“* (Лагин 1955:154), წინადადება თაღლითების შესახებ კი საერთოდ აღარ არის.

რედაქტირებული გამოცემისთვის, ზოგადად, დამახასიათებელია სიტუაციების დეტალური აღწერა და აზრის დაწვრილებით გადმოცემა. ხოტაბიჩის საშუალებით კი ოსტატურადაა გამოკვეთილი შემდეგი საკითხები: კლასობრივი დაპირისპირება, იერარქია, მდიდარი/ღარიბი. ბუნებრივია, სამი ათასი წლის ჯინისთვის გაუგებარია, როგორ შეიძლება მდიდარ და ძალაუფლების მქონე ადამიანს არ ემსახურებოდნენ და მის წინაშე ქედს არ იხრიდნენ უბრალო ადამიანები. კიდევ ეუბნება ვოლკას: *„შენ დაგავიწყდა, რომ ფული გაძლევს ყველაზე სანდო და მტკიცე ძალაუფლებას ადამიანებზე“* (Лагин 1955:133), რაზეც ვოლკა პასუხობს: *„რომელიმე ამერიკაში, მაგრამ არა ჩვენთან“* (Лагин 1955:133), ხოლო შემდეგ მოთმინებით უხსნის: *„ადამიანი, რომელსაც მოაქვს მეტი სარგებელი სამშობლოსთვის, ჩვენთან უფრო მეტს გამოიმუშავეს, ვიდრე ის, რომელსაც ნაკლები სარგებელი მოაქვს. რა თქმა უნდა, ყველას უნდა მეტი გამოიმუშაოს, მაგრამ კეთილსინდისიერი შრომით“* (Лагин 1955:133-134). ამას მოჰყვება საუბარი თანასწორობასა და საერთო საკუთრებაზე, რომ საბჭოთა კავშირის ყველა მოქალაქეს თანაბრად ეკუთვნის: ქარხნები, რკინიგზები, სკოლები და ა.შ.

შემდეგი საკითხი, რომელიც მოხუცი ჯინის საშუალებით არის განხილული, სახელგანთქმულობას ეხება. ხოტაბიჩისთვის, ცხადია, შეიხები, პრინციები და მეფეები ყველაზე პატივსაცემი ხალხია. ამ ამბავს ვოლკა საშინლად შეიცხადებს: „როგორი პოლიტიკური უწიგნურობაა [...] ვერაფერს იტყვი, სახელგანთქმული ადამიანები – პრინცი და მეფე“ (Лагин 1955:286), ხოლო რედაქტირებულ ვარიანტში ამას ემატება: – „ეს ხომ სრულიად უვარგისი ხალხია!“ (Лагин 1955:286) (კიდევ ერთხელ აზრის გამმაფრება და ემოციური ფონის შექმნა, რომელიც ხშირად გამოიყენება სხვა მეთოდებთან ერთად კომბინაციაში). ამას 1955 წლის გამოცემაში მკაფიოდ ჩამოყალიბებული ჩამონათვალი მოჰყვება, თუ ვინ არის სინამდვილეში სახელგანთქმული: ჩუტკის, ლუნინი, კოჟედუბი, პაშა ანგელინა. ხოტაბიჩის პასუხად, თუ ვინ არის ჩუტკის – სულტანი?, ვოლკა ამბობს: „უფრო მაღლა აიღე ძმაო! ჩუტკის – ქვეყანაში მაუდის წარმოების ერთ-ერთი საუკეთესო ოსტატია!“ (Лагин 1955:287). ლუნინი ორთქლმავლის საუკეთესო მემანქანეა, კოჟედუბი – მფრინავი. რაც შეეხება პაშა ანგელინას: „და ვისი ცოლია პაშა ანგელინა, მეფეებზე და შეიხებზე უფრო სახელგანთქმულად რომ თვლი? – ის თვითონაა ცნობილი, და არა ქმრის გამო. ის სახელგანთქმული ტრაქტორისტია“ (Лагин 1955:287).

ამ მეთოდის გამოყენებით მკითხველს დაზუსტებით უნდა გაეგო, თუ რა მოიაზრებოდა „სახელგანთქმულ ადამიანში“, ანუ ვინ იყო საბჭოთა კავშირის ფასეულობების მიხედვით სანიმუშო. ეს საკითხი შეიძლება ჰოფსტედეს „გმირებს“ დავეუკავშიროთ, როგორც მოცემული კულტურისთვის ფასეული მახასიათებლების მფლობელებს (ჰოფსტედე 2011:16). ასეთი ადამიანი ბავშვისთვის მისაბაძი უნდა გამხდარიყო. საბჭოთა კავშირის ღირებულებებიდან გამომდინარე, ცნობილი ადამიანი, ბუნებრივია, მოწინავე მშრომელი უნდა ყოფილიყო. წარსულთან შეპირისპირების მეთოდი კი შესაძლებელს ხდის, რაც შეიძლება დეტალურად გადმოიცეს სათქმელი (მოხუცი ხოტაბიჩისთვის გასაგები რომ იყოს). ამავდროულად, ჯინის მიერ დაშვებული შეცდომები და საბჭოთა აზროვნებისთვის მიუღებელი მოსაზრებები უმტკივნეულოდ და სასაცილოდ აღიქმება, რადგან ის ზღაპრული პერსონაჟის მიერაა ჩადენილი.

ასოციაციების დამყარება

ასოციაციების მეთოდი ძალიან ხშირად გვხვდება ტექსტში როგორც დამოუკიდებლად, ისე სხვა მეთოდებთან, მაგალითად, ემოციურ ფონთან ერთად;

ასევე აქტიურად გამოიყენება „მტრის ხატის“ შესაქმნელად. მაგალითად, ნაწარმოებში ორ ადგილას გვხვდება ინგლისური ენის ნეგატიურ კონტექსტში მოხსენიება. პირველად, როდესაც, სიუჟეტის მიხედვით, ხოტაბიჩი ძმას ეძებს წყალქვეშ, რა დროსაც შემთხვევით ჭურვს იპოვის, რომელსაც ძმის სამყოფელად მიიჩნევს. თუმცა საკმარისია ვოლკამ წაიკითხოს, თუ რა წერია ჭურვზე და მაშინვე მიხვდება რაც არის, რითაც სიკვდილს გადაურჩებიან. ამის შემდეგ უნია ეკითხება ვოლკას: „ასეთი რა წაიკითხე იმ ნივთზე? [...], “Made in U.S.A” – აი, რა წაიკითხე“ (Лагин 1955:258). როგორც ვხედავთ, ინგლისური ენა უარყოფით სიტუაციასთანაა – დაკავშირებული – წყალქვეშა ჭურვთან და, ამასთანავე, კიდევ ერთხელ უსვამს ხაზს ამერიკას, როგორც მტრის ხატს –Made in U.S.A.A

რედაქტირებულ ვარიანტში ასევე აღწერილია უნიას ინდოეთში ყოფნა, რომელსაც მთელი თავი ეძღვნება. ინდოეთში უნია შეხვდება სპილოების მეხრეს, რომელიც ჯერ მშრალად ეკითხება: „ინგლისელი? პორტუგალიელი? ამერიკელი?“ (Лагин 1955:96)– „რას ამბობთ – პასუხობს უნია საშინელ ინგლისურ ენაზე –მე რუსი ვარ... რუსი. დამაჯერებლობისთვის მკერდზე ხელი დაიდო – ჰინდი, რუსი, პხაი, პხაი“ (Лагин 1955:96), რის შემდეგაც მეხრე უდიდესი პატივისცემითა და მოწიწებით შეისვამს სპილოზე და წაიყვანს სოფელში, სადაც საბჭოთა მოქალაქის სანახავად მთელი სოფელი გამოვა და საზეიმო შეხვედრასაც მოუწვობენ.

ზემოთ მოყვანილი ორივე მაგალითის შემთხვევაში საყურადღებოა სიტუაციის აღწერისას გამოყენებული სიტყვები, მაგალითად „საშინელ ინგლისურ ენაზე“, რომელიც შეიძლება სრულიად უწყინრად მივიჩნიოთ, თუკი მხოლოდ იმას მიანიშნებს, რომ ბიჭმა ინგლისური არ იცის. მაგრამ ინგლისისა და ამერიკის მიმართ დამოკიდებულებისა და საერთო კონტექსტის გათვალისწინებით, ინგლისურის ნეგატიური მნიშვნელობის მქონე სიტყვასთან დაკავშირება იმავდროულად ზეგავლენის მეთოდსაც წარმოადგენს, თუმცა ეს მეთოდი მხოლოდ უარყოფითი ასოციაციის შესაქმნელად არ გამოიყენება. მაგალითად, სიუჟეტის მიხედვით, სანამ ხოტაბიჩი ზღვაში ძმას ეძებს, მოშიებულ ბიჭებს მეთევზეები დააპურებენ (მეთევზეები მშრომელი ხალხია, ისინი დახმარებაზე უარს არ გვეტყვიან, ფიქრობენ ბიჭები). ამ კუთხით საყურადღებოა ჭურვის აღმოჩენისას ვოლკას პასუხი უნიას კითხვაზე, – იყო თუ არა ეს საგანი ბომბი. ორიგინალში ის უბრალოდ პასუხობს: „ეს ჭურვი იყო! – თქვა ვოლკამ, – ჭურვი, გესმის? წყალქვეშა ჭურვი“ (Лагин 1938:204), რედაქტირებულ ვარიანტში კი შემდეგი სიტყვებია: „ჭურვი, და არა ბომბი, –

შეუსწორა ვოლკამ, – ეს უნდა გესმოდეს! წყალქვეშა ჭურვი (Лагин 1955:258). აქვე გავიხსენოთ ქენიას დახასიათება იტალიაში თვითმფრინავის ამოცნობისას: – ქენია ავიაციის ყველაზე კარგი მცოდნე იყო მთელ სკოლაში, იცოდა დაახლოებით 40 ამოსაცნობი ნიშანი და ერთი შეხედვით არკვევდა, თუ რომელი ქვეყნის კუთვნილებას წარმოადგენდა თვითმფრინავი. ანუ, მიუხედავად იმისა, რომ პირდაპირ არ არის ნათქვამი, პიონერს უნდა შეეძლოს ჭურვის ბომბისგან განსხვავება და თვითმფრინავის ამოცნობა. მსგავსი მაგალითებით შესაბამისი ასოციაციები ჩნდება და, კონტექსტიდან გამომდინარე, პიონერის „სწორი“, იდეოლოგიზებული სახე ყალიბდება.

კონკრეტული გზავნილები

კიდევ ერთი არაპირდაპირი მეთოდია ისეთი წინადადებების გამოყენება, რომლებშიც კონკრეტული გზავნილის (დადებითი ან უარყოფითი) მქონე ფრაზაა ჩასმული, თუმცა არც გამომდინარეობს და არც უშუალო კავშირშია მოცემულ წინადადებებთან. მსგავსი გზავნილების შემცველი ფრაზები გაბნეულია ნაწარმოებში, რაც ხელს უწყობს მათ ნელ-ნელა დაღეჭვას მკითხველის გონებაში. ამის მაგალითია ექიმ ალექსანდრ ალექსევიჩისა და გოგას (უარყოფითი პერსონაჟი, ვოლკას კლასელი) შემთხვევა, რომელიც თავდაპირველ ვარიანტში, ბუნებრივია, ვერ იქნებოდა, რადგან სიუჟეტის ეს ხაზი საერთოდ არ არსებობდა და რედაქტირების შემდეგ დაამატეს. ხოტაბიჩი პიონერ გოგას სასჯელის სახით ყეფას დააწყებინებს. თხრობისას ხაზგასმულია ჯინის თავდაჯერებულობა, რომ ვერავინ ვერასდროს მიხვდებოდა, თუ რა დაემართა ბიჭს. მაგრამ ხოტაბიჩის სასჯელის არსს ერთი ჩვეულებრივი საბჭოთა ექიმი ამოიცნობს – ჯერ ბევრს ალაპარაკებს/აყეფებს ქენიას, კლასელებსა და მასწავლებლებზე ჰკითხავს აზრს (ქენია, ბუნებრივია, გაუჩერებლად ყეფს), შემდეგ ორ, ჩვენთვის საინტერესო წინა-დადებას დააწერინებს: პირველი, *„ჭორიკანები და მახეზღარები – კაპიტალიზმის ხალებია“* (Лагин 1955:162) და მეორე, *„ვარვარა სტეპანოვნა! ვანია პეტროვი და პეტია ივანოვი შეგნებულად მასწავლიან ლანძღვა-გინებას. როგორც შეგნებული საბჭოთა მოსწავლე, გთხოვთ მიიღოთ მათ წინააღმდეგ ზომები“* (Лагин 1955:162-163).

გოგა ვერ შეძლებს სწორად დაწეროს მხოლოდ ის სიტყვები, რომელიც არ არის სიმართლე, ანუ სიტყვები: „მასწავლიან ლანძღვა-გინებას“ და „მიიღოთ მათ წინააღმდეგ ზომები“. რა საჭირო იყო სწორედ ამ შინაარსის წინადადებების დაწერა?

მით უმეტეს, რომ იქამდე გოგა ლექსსაც ამბობს და ამ გზითაც მოწმდება მისი დაავადება. საგარაუდოდ, ეს ზემოქმედების მოხდენის სწორედ ის მეთოდია, როდესაც ფრაზის შინაარსი უშუალო კავშირში არ არის არსებულ სიტუაციასთან (თავად სიტუაცია პოლიტიკას მოწვევტილია), ჩასმულია მხოლოდ კონკრეტული გზავნილის მქონე ფრაზა. მსგავსი გზავნილების შემცველი ფრაზები გაბნეულია ნაწარმოებში, რაც ხელს უწყობს მათ ნელ-ნელა დაღეკვას მკითხველის გონებაში.

იგივე მეთოდია გამოყენებული ინდოეთთან დამოკიდებულების ჩამოყალიბების შემთხვევაშიც. ინდოეთს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია რედაქტირებულ გამოცემაში. პირველად მის შესახებ საუბარი ნაწარმოების დასაწყისში, ვოლკას გეოგრაფიის გამოცდაზეა. ორიგინალში ინდოეთზე ლაპარაკიც არ არის, ბიჭს გამოცდაზე ხვდება საკითხი დედამიწის ფორმისა და მოძრაობის შესახებ. რედაქტირებულ ვარიანტში კი ვოლკა ემზადება, რომ კომისიის წევრებს მოუთხროს ინდოეთის შესახებ: *„ინდოეთი და პაკისტანი დასახლებულია კეთილი, უძველესი და მდიდარი კულტურის მქონე სტუმართმოყვარე ხალხით. ამერიკელი და ინგლისელი იმპერიალისტები კი მუდმივად შეგნებულად ცდილობენ წაახსუბონ ეს ორი ქვეყანა“* (Лагин 1955:22). ამ ერთ მონაკვეთში ერთდროულად სამი მიმართულებით ხდება ზემოქმედება: პირველი, ინდოეთიც და პაკისტანიც პო-ზიტიური მხრიდან არის წარმოდგენილი (საბჭოთა კავშირის „მეგობრად“ ჩათვლილი „სხვა“ ჯგუფი); მეორე, იმპერიალისტები – ამერიკა და ინგლისი – კიდევ ერთ-ხელ ნახსენები არიან უარყოფით კონტექსტში (მტრის ხატის ფორმირება) და მესამე – დაპირისპირება ინდოეთსა და პაკისტანს შორის ამერიკისა და ინგლისის ბრალია, ისინი მუდმივად ცდილობენ ამ ორი ქვეყნის „წაახსუბებას“. ზემოთქმული-დან გამომდინარე, რომ არა „საშინელი“ იმპერიალისტები, ინდოეთი და პაკისტანი მშვიდობიანად იცხოვრებდნენ. აქ აუცილებელია ისტორიული კონტექსტის გათვალისწინება – 1938 წელს ინდოეთი ჯერ ისევ ბრიტანეთის იმპერიას ეკუთვნოდა, 1955 წლისთვის კი ინდოეთი უკვე არა მარტო დამოუკიდებელია (1947 წელი), არამედ აქტიურად ურთიერთთანამშრომლობს საბჭოთა კავშირთან. სწორედ 1955 წელს შედგა ჯ. ნერუს ოფიციალური ვიზიტი საბჭოთა კავშირში, შესაბამისად, ნაწარმოებშიც შეიცვალა დამოკიდებულება ინდოეთის მიმართ.

დასკვნა

მოცემული კვლევის მიზანს ზემოქმედების მეთოდების გამოკვეთა წარმოადგენდა. ამ მხრივ რედაქტირებული ვარიანტი ყველაზე მეტ ინფორმაციას გვაწვდის. გამოყენებულია როგორც პირდაპირი, ისე შეფარული მეთოდები. პირდაპირია – ემოციური ფონის შექმნა ან სიტუაციის/მოვლენის გაზვიადება და წარსულის, როგორც უარყოფითის, საფუძვლად წარმოჩენა. შეფარულ მეთოდებად შეიძლება მივიჩნიოთ გარკვეული მყარი უარყოფითი ან დადებითი ასოციაციების შექმნა (ინგლისური ენის მაგალითი – უარყოფითი ასოციაცია; იტალიელი მეთევზეები ბიჭებს დახმარებაზე უარს არ ეტყვიან, რადგან მშრომელი ხალხია. ანუ მშრომელი ხალხი დახმარებაზე უარს არ გეტყვის – დადებითი ასოციაცია). კიდევ ერთი არაპირდაპირი მეთოდია ისეთი ფრაზების გამოყენება, რომელთა შინაარსი უშუალო კავშირში არ არის წინადადებაში არსებულ სიტუაციასთან (მაგალითად, დიაგნოზის დასმისას ფრაზა „ჭორიკანები და მბეზღარები – კაპიტალიზმის ხალხებია“); ჩასმულია მხოლოდ კონკრეტული გზავნილის (დადებითი/უარყოფითი) მქონე ფრაზა. მსგავსი გზავნილების შემცველი ფრაზები გაბნეულია ნაწარმოებში, რაც ხელს უწყობს მათ ნელ-ნელა დალექვას მკითხველის გონებაში.

შეჯამების სახით გვინდა ვთქვათ, რომ, ჩვენი აზრით, კვლევამ შეასრულა დასახული მიზნები: – ასახა საბჭოთა იდენტობის პოლიტიკა საბავშვო მხატვრულ ნაწარმოებთან მიმართებით და კიდევ ერთხელ გამოკვეთა მსგავსი კვლევის მნიშვნელობა, ზოგადად, იდენტობის პოლიტიკის შესწავლის კუთხით.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ჰოფსტედე, გ., ჰოფსტედე, ი. კულტურები და ორგანიზაციები. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა. თბილისი, 2011.

სმიტი, ე. დ. ნაციონალური იდენტობა. გამომცემლობა „ლოგოს პრესი“. თბილისი, 2008.

Лагин, Л.Старик Хоттабыч. Детгиз – Государственное Издательство Детской Литературы Министерства Просвещения РСФСР. Москва, 1958.

Лагин, Л. Старик Хоттабыч. Издательский дом «Нигма». 2014.

Mastny,

V.

[TheSovietUnion’sPartnershipwithIndiahttp://www.php.isn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/documents/MastnySoviet-IndianPartnership.pdf](http://www.php.isn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/documents/MastnySoviet-IndianPartnership.pdf)

Tamar Namgladze

**Methods of Constructing Identity
(According to L. Lagin's "Old Man Kottabych")**

Summary

Research of identity politics is an important topic. Meaning of such research increases when identity politics is controlled by specific ideologies – Soviet Ideology in this case. Identity politics of the Soviet Union was aimed at forming and shaping a new type of person – Homo Sovieticus. The most important group for manipulations were children. Literature was one of the effective ways of such influence; therefore, the information given to a child was carefully controlled and defined by ideology. In this paper are compared two editions of the L. Lagin's "Old Man Khottabych" to distinguish the methods of influence. Differences between the original and the edited versions of the text are also underlined. L. Lagin's "Old Man Khottabych" tells us a story of a Soviet boy, Volka Kostilkov and a genie – Khottabych. The story was published in the newspaper in 1938, and then as a book in 1940. It was reviewed and edited for the first time in 1953, and then in 1955 for the second. This time, the story was significantly modified – chapters were added, some of the characters were changed, and the story itself was deeply ideologised. In the research we compare the first (1938) and the third (1955) editions. We use narrative analysis as a method of research and structuralism as a framework. The importance of the study is defined by the essence of identity politics – forming and shaping identity is a crucial part of any society. Thus, studying the methods of influence keeps its significance nowadays.

The research indicates several techniques of influences used to construct Soviet identity. Some are explicit, like: 1) deepening emotional background of the story, 2) using past as a reason of negative situation or a feature of a character. There are also implicit, "hidden" methods: 1) forming positive or negative associations, 2) leaving phrases with certain messages throughout the story. All these methods can be used individually or in combination, quite often explicit and implicit methods are connected, like deepening emotional background and forming positive/negative associations etc., increasing influence of these methods.

Manipulation with sentiments and deepening emotional background is the most effective and repeated method. Obviously, categorizing into “good” and “bad”, and giving them certain emotional context plays a major role in shaping minds of children. For example, to show his love and gratitude, the genie turns Volka into a rich man. Volka refuses his gift (ideological reasons). Surprised Khottabych suggests lending money at any rate. In 1938 version of the text Volka protests - Usurer?! Pioneer and usurer?! Do you know that there are no usurers in our country!

But in the edited text (1955) Volka doesn't just protest, he makes a speech about terrible usurers, parasites who had drunk their blood at the times of capitalism. But there are no usurers in the Soviet Union, and even if they were, no Soviet citizen would ask them for a loan, etc. This speech is full of emotional, negative outbursts. It is followed by an explanation of how the real Soviet citizen *should* behave and *will* behave. Generally, the edited version of the book aims to emphasize feelings and is rich in emotional descriptions or characteristics.

The second, regularly used, method is showing past as a reason of negative feature or inappropriate behaviour. The old man Khottabych mostly is the one who makes such “mistakes”. However, he has an excuse – he is more than a thousand years old, not to mention that he is a genie. Thus, all his mistakes illustrate how a pioneer and a Soviet citizen *should not* think or behave. For example, to highlight the idea that there is no poverty in the Soviet Union, Khottabych makes several mistakes. At first, the genie kneels in front of a man he thinks is his master, but people misconceive him as a beggar and shame him for asking for money. Then, the genie gets ill and decides to give money to the poor. Volka and his friend(s)² stop him by saying there is no poverty and beggars in the Soviet Union. Though there is a difference between the editions – in the 1938 version boys say “crooks will take your money”, but this sentence is not in the edited version any more. Obviously, 1955 edition accentuates more correct, “moral” image of the Soviet Union, thus no more crooks, beggars or thieves in the story.

The method of associations is often connected with another, “deepening emotional background”, technique. However, it can be used without other methods too. For instance, when Volka and his friend(s) are in Italy, left without Khottabych, they ask fishermen for help – they are workers and workers would not refuse to help, boys say. In other words, workers can trust each other and one can trust a worker. This is an example of positive association. But the same method is used to

²Volka and Khottabych are accompanied by Volka's friend(s) – Zhenia (1955) or Seriozha and Zhenia (1938).

distinguish the “image of an enemy” – connecting the English language with the “enemy” in this case. English is always linked with negative situations, such as discovering a shell and escaping death only because Volka read the line on the shell – “Made in the U.S.A”. English is also mentioned in the negative context, when Zhenia is lost in India. This implicit technique of connecting a positive/negative context with a certain feature or situation is one of the popular methods used in the book.

The last technique distinguished in the book is leaving phrases with certain messages, but without obvious connection with the context of the sentences. The method is illustrated in this situation: a doctor examines Goga (classmate and rival of Volka), who is punished by Khottabych and barks whenever he wants to say something bad. To diagnose, the doctor asks Goga to recite a poem and certain sentences. Among others, Goga should say phrases about capitalism and about being a conscientious Soviet pupil. Using phrases containing certain messages is a very effective method of influence and is regularly employed in the book.

To conclude, studying the children’s books of the Soviet period may give us valuable information about the methods and techniques of influence used for forming and shaping Soviet Identity. Comparing the different editions of the same book gives us interesting results.